

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

دانشکده الهیات

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد

رشته علوم قرآن و حدیث

نقد و بررسی روایات عصمت امامان (علیهم السلام)

استاد راهنما:

دکتر صمد عبداللهی عابد

استاد مشاور:

دکتر سیفعلی زاهدی فر

پژوهشگر:

جمشید بیات

مهر / ۱۳۹۲

تبریز - ایران

تقدیم بہ:

پدر و مادر

کہ از نگاہشان صلابت

از رفتارشان محبت

و از صبرشان ایستادگی را آموختم.

سپاس گزارسی

سپاس خدای راکه سخوران، در ستودن او بماند و شمارندگان، شمردن نعمت های او ندانند و کوشندگان، حق او را گزاردن نتوانند. و سلام و دورد بر محمد و خاندان پاک او، طاهران معصوم، هم آنان که وجودمان و امدار وجودشان ... است؛ و نفرین پیوسته بردشمنان ایشان تا روز رستاخیز

بدون شک جایگاه و منزلت معلم، اجل از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی شائبه ی او، بازبان قاصرو دست ناتوان، چیزی بنگاریم

اما از آنجایی که تجلیل از معلم، سپاس از انسانی است که هدف و غایت آفرینش را تا مین می کند و سلامت امانت بانی راکه به دستش سپرده اند، تضمین؛ بر حسب وظیفه و از باب "من لم یشکر المنعم من المخلوقین لم یشکر الله عزو جلّ": از پدر و مادر عزیزم ... این دو معلم بزرگوارم ... که همواره بر کوتاهی و درستی من، قلم عشو کشیده و گریانه از کنار غفلت هایم گذشته اند و در تمام عرصه های زندگی یار و یاور بی چشم داشت برای من بوده اند؛ از استاد با کمالات و شایسته؛ جناب آقای دکتر صد عبدالهی عابد که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ لگی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند؛ و از استاد صبور و باتقوا، جناب آقای دکتر سیفعلی زاهدی فر، که زحمت مشاوره این رساله را متقبل فرمودند؛ و از استاد فرزانه و دلسوز؛ خانم دکتر رقیه صادقی نسیری که زحمت داورسی این رساله را متقبل شدند؛ کمال تشکر و قدردانی را دارم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
یک	چکیده.....
فصل اول: کلیات و مفاهیم	
۲	۱-۱ مقدمه.....
۳	۲-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق.....
۳	۳-۱ اهداف پژوهش.....
۳	۴-۱ سؤالات تحقیق.....
۳	۵-۱ فرضیه.....
۴	۶-۱ امام از دیدگاه لغت شناسان.....
۴	۷-۱ معنی اصطلاح امام.....
۵	۸-۱ ضرورت امامت.....
۶	۹-۱ امامت از دیدگاه متکلمین.....
۶	۱۰-۱ عصمت از دیدگاه لغت شناسان.....
۷	۱۱-۱ عصمت در اصطلاح.....
۸	۱۲-۱ عصمت از نظر اندیشمندان معاصر.....
۸	۱۳-۱ واژه های معادل (هم ردیف) با عصمت.....
۱۱	۱۴-۱ تبیین چگونگی تحقق عصمت.....
۱۱	۱۵-۱ تاریخچه عصمت.....
۱۲	۱-۱۵-۱ عصمت در یهودیت.....
۱۲	۲-۱۵-۱ عصمت در مسیحیت.....
۱۳	۳-۱۵-۱ عصمت در دین اسلام.....
۱۳	۱۶-۱ بررسی شخصیت رجالی محمد بن یعقوب الکلینی.....
۱۴	۱۷-۱ بررسی شخصیت رجالی شیخ صدوق.....
۱۴	۱۸-۱ بررسی شخصیت رجالی خزاز رازی.....

فصل دوم: بررسی احادیث دال بر عصمت امامان (ع)

- ۱-۲-۱ حدیث اول ۱۶
- ۱-۱-۲-۱ بررسی سند حدیث ۱۷
- ۲-۱-۲-۱ غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث ۱۹
- ۳-۱-۲-۱ نکات مهم و فقه الحدیثی ۲۰
- ۱-۳-۱-۲ امامت معصومین (ع) کمال دین ۲۰
- ۲-۳-۱-۲ امام معصوم (ع) حجت و خلیفه خدا در زمین ۲۲
- ۳-۳-۱-۲ امام معصوم (ع) عالم تر از تمام انسان ها ۲۳
- ۴-۳-۱-۲ امامان معصوم (ع) معصوم از گناهان کبیره و صغیره ۲۴
- نتیجه ۲۵
- ۲-۲-۱ حدیث دوم ۲۶
- ۱-۲-۲-۱ بررسی سند حدیث ۲۶
- ۲-۲-۲-۱ غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث ۲۷
- ۳-۲-۲-۱ نکات مهم و فقه الحدیثی ۲۸
- ۱-۳-۲-۲ امام معصوم (ع) متصدی تبیین دین (قرآن) و علم خداوند ۲۸
- ۲-۳-۲-۲ جایگاه مقام امامت معصومین (ع) در احادیث و ادعیه ۳۰
- ۳-۳-۲-۲ امامان معصوم (ع) اسوه تربیت و هدایت ۳۱
- ۴-۳-۲-۲ منحصر یافتن خلافت و امامت پس از پیامبران (ع) به امامان معصوم (ع) ۳۳
- نتیجه ۳۵
- ۳-۲-۱ حدیث سوم ۳۵
- ۱-۳-۲-۱ بررسی سند حدیث ۳۶
- ۲-۳-۲-۱ غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث ۳۸
- ۳-۳-۲-۱ نکات مهم و فقه الحدیثی ۳۸
- ۱-۳-۳-۲ امامان معصوم (ع) خزان علم الله ۳۸
- ۱-۱-۳-۳-۲ ویژگی های خزان الله ۳۹
- ۱-۱-۳-۳-۲ برخورداری از علم ویژه ۳۹
- ۲-۱-۳-۳-۲ عصمت ۴۰

- ۴۰ ..... مالکیت بر تمام اشیای عالم..... ۳-۱-۱-۳-۳-۲
- ۴۱ ..... منسوب بودن به نصب الهی ۴-۱-۱-۳-۳-۲
- ۴۱ ..... امامان معصوم (ع) حافظان، مفسران و تبیین کنندگان احکام و اوامر خداوند..... ۲-۳-۳-۲
- ۴۳ ..... نظر علماء امامیه درباره وجود امام معصوم (ع) در تبیین دین ۱-۲-۳-۳-۲
- ۴۳ ..... برهان حفظ شریعت ۲-۲-۳-۳-۲
- ۴۴ ..... نتیجه.....
- ۴۵ ..... حدیث چهارم..... ۴-۲
- ۴۵ ..... بررسی سند حدیث..... ۱-۴-۲
- ۴۶ ..... غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث..... ۲-۴-۲
- ۴۶ ..... نکات مهم و فقه الحدیثی ۳-۴-۲
- ۴۶ ..... مصداق حقیقی آیه «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ» امامان معصوم (ع) ۱-۳-۴-۲
- ۴۸ ..... رابطه میان هدایت و امامت در قرآن کریم..... ۱-۱-۳-۴-۲
- ۵۰ ..... حدیث ثقلین و دلالت آن بر عصمت عترت رسول الله (ص)..... ۲-۳-۴-۲
- ۵۵ ..... نظریه شیخ مفید درباره حدیث ثقلین ۱-۲-۳-۴-۲
- ۵۷ ..... نظریه سید مرتضی ۲-۲-۳-۴-۲
- ۵۷ ..... نظریه مرحوم حلبی ۳-۲-۳-۴-۲
- ۵۷ ..... نتیجه.....
- ۵۸ ..... حدیث پنجم..... ۵-۲
- ۵۹ ..... بررسی سند حدیث..... ۱-۵-۲
- ۶۰ ..... غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث..... ۲-۵-۲
- ۶۰ ..... نکات مهم و فقه الحدیثی ۳-۵-۲
- ۶۰ ..... نظریه شیخ صدوق درباره عصمت امامان (ع) در شرح حدیث..... ۱-۳-۵-۲
- ۶۴ ..... نظریه هشام بن حکم درباره عصمت امامان (ع)..... ۲-۳-۵-۲
- ۶۴ ..... دیدگاه اهل سنت و مستشرقان درباره عقاید هشام..... ۱-۲-۳-۵-۲
- ۶۵ ..... دیدگاه شیعه درباره عقاید هشام..... ۲-۲-۳-۵-۲
- ۶۵ ..... عصمت پیامبران (ع) در کلام هشام..... ۱-۲-۲-۳-۵-۲
- ۶۵ ..... عصمت امامان (ع) در کلام هشام..... ۲-۲-۲-۳-۵-۲

۶۶	..... ۲-۵-۳ پی آمدهای معصوم نبودن امام (ع)
۶۷	..... نتیجه
۶۸	..... ۲-۶ حدیث ششم
۶۹	..... ۲-۶-۱ بررسی سند حدیث
۷۲	..... ۲-۶-۲ غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث
۷۲	..... ۲-۶-۳ نکات مهم و فقه الحدیثی
۷۲	..... ۲-۶-۱ تبیین آیه امامت «لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ»
۷۳	..... ۲-۶-۱-۱ دیدگاه علامه طباطبایی
۷۴	..... ۲-۶-۱-۱-۱ اصل تفکیک مقام نبوت از امامت
۷۴	..... ۲-۶-۱-۱-۲ مقصود از امامت در آیه ابتلا
۷۶	..... ۲-۶-۳ عصمت، لطف و موهبت باطنی خداوند به امامان معصوم (ع)
۷۷	..... نتیجه
۷۸	..... ۲-۷ حدیث هفتم
۷۹	..... ۲-۷-۱ بررسی سند حدیث
۸۱	..... ۲-۷-۲ غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث
۸۱	..... ۲-۷-۳ نکات مهم و فقه الحدیثی
۸۱	..... ۲-۷-۱ آیه اطاعت و تبیین و تحلیل آن بر عصمت
۸۲	..... ۲-۷-۳ معنانشناسی واژه «اولی الامر» از منظر لغت شناسان
۸۳	..... ۲-۷-۳ آیه اطاعت و مفسران اهل سنت
۸۵	..... ۲-۷-۳ آیه اطاعت و مفسران امامیه
۸۷	..... نتیجه
۸۸	..... ۲-۸ حدیث هشتم
۸۸	..... ۲-۸-۱ بررسی سند حدیث
۹۰	..... ۲-۸-۲ غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث
۹۰	..... ۲-۸-۳ نکات مهم و فقه الحدیثی
۹۰	..... ۲-۸-۱ امامان معصوم (ع) و صایای به حق پیامبر (ص)
۹۱	..... ۲-۸-۳ امامت علی بن ابی طالب (ع)

- ۹۲ ..... ۳-۳-۸-۲ امامان معصوم وارث علم و فهم پیامبر (ص).....
- ۹۴ ..... ۴-۳-۸-۲ امام معصوم (ع) بودن منحصر در صلب امام حسین (ع) (ضرورت نص بر امام) ...
- ۹۵ ..... نتیجه.....
- ۹۵ ..... ۹-۲ حدیث نهم.....
- ۹۵ ..... ۱-۹-۲ بررسی سند حدیث.....
- ۹۷ ..... ۲-۹-۲ غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث.....
- ۹۷ ..... ۳-۹-۲ نکات مهم و فقه الحدیثی.....
- ۹۷ ..... ۱-۳-۹-۲ امامان معصوم (ع) أمان لأهل الأرض.....
- ۹۸ ..... نتیجه.....
- ۹۹ ..... ۱۰-۲ حدیث دهم.....
- ۹۹ ..... ۱-۱۰-۲ بررسی سند حدیث.....
- ۱۰۲ ..... ۲-۱۰-۲ غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث.....
- ۱۰۲ ..... ۳-۱۰-۲ نکات مهم و فقه الحدیثی.....
- ۱۰۲ ..... ۱-۳-۱۰-۲ جنگ با امامان معصوم (ع) مساوی جنگ با پیامبر (ص).....
- ۱۰۳ ..... ۲-۳-۱۰-۲ امامان معصوم (ع) متصدی نظم، امنیت و عدالت اجتماعی.....
- ۱۰۴ ..... ۳-۳-۱۰-۲ حضرت علی (ع) تقسیم کننده بهشت و جهنم.....
- ۱۰۵ ..... ۴-۳-۱۰-۲ لازمه ورود به بهشت اطاعت از امامان معصوم (ع).....
- ۱۰۶ ..... نتیجه.....
- ۱۰۷ ..... ۱۱-۲ حدیث یازدهم.....
- ۱۰۷ ..... ۱-۱۱-۲ بررسی سند حدیث.....
- ۱۰۸ ..... ۲-۱۱-۲ غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث.....
- ۱۰۸ ..... ۳-۱۱-۲ نکات مهم و فقه الحدیثی.....
- ۱۰۸ ..... ۱-۳-۱۱-۲ حب امامان معصوم (ع) مساوی حب خداوند متعال و پیامبر (ص).....
- ۱۰۸ ..... ۱-۱-۳-۱۱-۲ دوستی اهل بیت (ع) در قرآن کریم.....
- ۱۰۹ ..... ۲-۱-۳-۱۱-۲ دوستی اهل بیت (ع) در روایات.....
- ۱۰۹ ..... نتیجه.....
- ۱۱۰ ..... ۱۲-۲ حدیث دوازدهم.....

- ۱۱۱ ..... ۱-۱۲-۲ بررسی سند حدیث.
- ۱۱۲ ..... ۲-۱۲-۲ غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث.
- ۱۱۲ ..... ۳-۱۲-۲ نکات مهم و فقه الحدیثی.
- ۱۱۲ ..... ۱-۳-۱۲-۲ امامت و فلسفه خلقت از دیدگاه قرآن و روایات.
- ۱۱۲ ..... ۱-۱-۳-۱۲-۲ امامت و فلسفه خلقت از دیدگاه آیات.
- ۱۱۳ ..... ۲-۱-۳-۱۲-۲ امامت و فلسفه خلقت از دیدگاه روایات.
- ۱۱۴ ..... نتیجه.
- ۱۱۴ ..... ۱۳-۲ حدیث سیزدهم.
- ۱۱۵ ..... ۱-۱۳-۲ بررسی سند حدیث.
- ۱۱۶ ..... ۲-۱۳-۲ غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث.
- ۱۱۶ ..... ۳-۱۳-۲ نکات مهم و فقه الحدیثی.
- ۱۱۶ ..... ۱-۳-۱۳-۲ انتخاب علی (ع) به عنوان وصی از طرف خداوند و پیامبر (ص).
- ۱۱۷ ..... ۲-۳-۱۳-۲ آفریده شدن پیامبر (ص) و امامان (ع) از نور واحد.
- ۱۱۸ ..... نتیجه.
- ۱۱۸ ..... ۱۴-۲ حدیث چهاردهم.
- ۱۱۹ ..... ۱-۱۴-۲ بررسی سند حدیث.
- ۱۲۰ ..... ۲-۱۴-۲ غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث.
- ۱۲۰ ..... ۳-۱۴-۲ نکات مهم و فقه الحدیثی.
- ۱۲۰ ..... ۱-۳-۱۴-۲ حدیث منزلت و عصمت علی (ع).
- ۱۲۱ ..... ۲-۳-۱۴-۲ امام معصوم (ع) متصدی تأویل و تبیین قرآن و شریعت.
- ۱۲۳ ..... نتیجه.
- ۱۲۳ ..... ۱۵-۲ حدیث پانزدهم.
- ۱۲۴ ..... ۱-۱۵-۲ بررسی سند حدیث.
- ۱۲۵ ..... ۲-۱۵-۲ غریب اللغه و نکات بلاغی حدیث.
- ۱۲۶ ..... ۳-۱۵-۲ نکات مهم و فقه الحدیثی.
- ۱۲۶ ..... ۱-۳-۱۵-۲ انحصار «اراده» در آیه تطهیر به افراد معین.
- ۱۲۷ ..... ۲-۳-۱۵-۲ تأکید بر طهارت، نشانه قداست و عصمت.

۱۲۷	..... دیدگاه مفسران درباره معنا و مصداق «اهل بیت»
۱۲۸	..... اتفاق مفسران و روایات سبب نزول آیه
۱۲۹	..... نتیجه
فصل سوم: بررسی روایات دال بر عدم عصمت امامان معصوم (ع)	
۱۳۱	..... بخش اول
۱۳۱	..... احادیث عدم عصمت
۱۳۱	..... ۱-۱-۳ حدیث اول
۱۳۲	..... ۲-۱-۳ حدیث دوم
۱۳۲	..... ۳-۱-۳ حدیث سوم
۱۳۳	..... ۴-۱-۳ حدیث چهارم
۱۳۳	..... ۵-۱-۳ حدیث پنجم
۱۳۴	..... ۶-۱-۳ بررسی سند احادیث
۱۳۸	..... ۷-۱-۳ مراحل و مراتب گناه
۱۴۰	..... ۸-۱-۳ بررسی الفاظ دلالت کننده بر وقوع گناه
۱۴۱	..... ۹-۱-۳ ماهیت توبه و استغفار
۱۴۱	..... ۱۰-۱-۳ جایگاه توبه و استغفار
۱۴۲	..... ۱۱-۱-۳ مراتب توبه
۱۴۳	..... نتیجه
۱۴۴	..... بخش دوم
۱۴۴	..... ۱-۲-۳ نظریه علماء ابرار
۱۴۷	..... نتیجه گیری
۱۴۹	..... فهرست منابع

چکیده:

یکی از بحث‌های دیرینه در عقاید اسلامی، بحث و گفتگو در مورد ضرورت یا عدم ضرورت عصمت در امام است. در مذهب شیعه بر ضرورت وجود عصمت در امام اتفاق نظر می‌باشد؛ چرا که مقام امامت، پایه و اساس اسلام را تشکیل می‌دهد؛ و از جمله دلایلی که برای اثبات اعتقاد خود می‌آورند؛ آیات، و روایاتی است که از پیامبر (ص) و ائمه معصومین (ع) رسیده؛ از جمله آن آیات، آیه ۳۳ سوره احزاب می‌باشد، در این نوشتار روایات عصمت، که در کتب معتبر حدیثی شیعه، هم چون «الکافی، معانی الأخبار، الخصال، کفایه الأثر» وجود دارند، مورد بررسی سندی متنی قرار گرفته، و مشخص شده که، مهم‌ترین مستند عصمت امامان (ع)، وجود نصوص قرآنی و روایاتی است که در میان امامیه بر آنها اتفاق نظر وجود دارد. و از آنجا که هدف اصلی، بررسی روایاتی است که لفظ «عصمت» در آنها به کار رفته، در حالت کلی می‌توان گفت که؛ وضعیت راویان، بر مبنای آراء رجالیون شیعه، بررسی و معلوم شد که در بیشتر سلسله سند روایات عصمت، افراد موثق قرار گرفته‌اند، و البته اندکی از آنان نیز بر طبق گفته‌های رجالیان موثق نیستند، ولی درصدی از این راویان مجهول، افرادی هستند که در سلسله سند روایات «کامل الزیارات» قرار گرفته‌اند، و از آنجا که ابن قولویه، در مقدمه این کتاب، همه راویان این کتاب را ثقه، معرفی کرده است، می‌توان برای این افراد، درجه‌ای از وثاقت قائل شد. در بین این روایات، اکثر روایات از نوع احادیث معنعن هستند، که شامل احادیث موثق، صحیح و حسن می‌باشند. اما افرادی با توجه به مبانی فکری و عقیدتی خویش، عصمت را در غیر پیامبر اکرم (ص) نمی‌پذیرند، و از دلایلی که بر عدم عصمت ائمه معصومین (ع) می‌آورند، روایاتی است که از معصومین رسیده است که از جمله آن روایات است: استغفار و توبه معصومین؛ درباره احادیثی که دال بر عدم عصمت معصومین (ع) می‌باشد باید گفت؛ اولاً: این گونه احادیث، از نظر سندی ضعیف هستند ثانیاً: این گونه احادیث بیشتر جنبه تعلیمی و تربیتی و ترک اولی دارد، و هم چنین با توجه به احادیثی که افرادی، امامان (ع) را تنها به عنوان «ائمه ابرار» معرفی کرده‌اند، باید گفت که؛ استدلال این افراد تنها ناظر به روایاتی است که ائمه (ع) در این گونه روایات تنها به ابرار بودن خود اشاره کرده‌اند و این دلیل بر عدم عصمت آنان نمی‌باشد؛ چون در احادیث فراوان دیگر امامان (ع) خود را معصوم معرفی کرده‌اند.

کلید واژه‌ها: امام، عصمت، روایات، شبهات، گناه، ابرار

فصل اول
کلیات و مفاهیم

۱-۱ مقدمه:

جهان اسلام از دیرباز تاکنون، دارای مذاهب فکری، اعتقادی با گرایش های خاص بوده است. پاره ای از این مذاهب و گرایش ها در زمانی کوتاه یا در میانه تاریخ حیاتشان، طرفداران و هواداران بسیاری یافته و شهرتی به هم رسانده، ولی امروزه جز نام بی رسم، چیز دیگری از آنها باقی نمانده است. تاریخ کهن ۱۴۰۰ ساله اسلامی با میراثی از آثار مکتوب، از سه بنیان فکری به نام های شیعه، معتزله و اشاعره نام می برد؛ اما آن چه نگاه دانشوران مسلمان و بلکه غیر مسلمان را به آثار مذاهب یاد شده جلب و جذب نموده، آن است که این مذاهب نقش برجسته و عمده ای در سازگاری و ناسازگاری باورهای مسلمانان با داده ها و یافته های کلامی و حیانی قرآن کریم و سنت نبوی نشان می دهند. این است که اختلاف دیدگاه دانشمندان به طور عموم و مفسران مسلمان (شیعه، معتزله و اشاعره) به خصوص و جدال سخت، دامنه دار و بی پایان آنان قصه ای شنیدنی و طولانی دارد. اما پنهان نیست که ریشه دارترین، با سابقه ترین و پردامنه ترین اختلاف دیدگاه نزد عموم عالمان مذاهب یاد شده موضوع امامت اهل بیت (ع) بعد از عصر رسالت محمدی (ص) است. عالمان شیعه، معتزله و اشاعره دریافت ها و برداشت های متفاوتی از موضوع امامت و ویژگی ها و شرایط امام دارند.

عالمان امامیه هم رأی و هم داستان بر این باورند که امامان اهل بیت که از خاندان پیامبر بزرگوار اسلام (ص) برگزیده شده اند، تداوم بخش خط نبوت و رسالت اند. بر این پایه امام معصوم همه وظایف و مسئولیت های نبوی جز موارد مخصوص مقام نبوت و رسالت را بر عهده دارد. از این رو همانند مقام نبوت، دارا بودن امتیاز «عصمت» از شرایط اصلی و اولی مقام امامت است. بدین معنا که لازم است امام از هر گونه گناه، خطا و اشتباه مصون و معصوم باشد. و این در روایات رسیده از پیامبر (ص) و امامان معصوم (ع) به روشنی بیان شده است. و این روایات حدوداً ۴۷ حدیث می باشد، که با حذف احادیث تکراری، نزدیک به ۱۵ احادیث می باشد. که در حالت کلی می توان گفت؛ وضعیت راویان، بر مبنای آراء رجالیون شیعه، بررسی و معلوم شد که در بیشتر سلسله سند روایات عصمت، افراد موثق قرار گرفته اند، و البته اندکی از آنان نیز بر طبق گفته های رجالیان موثق نیستند، ولی درصدی از این راویان مجهول، افرادی هستند که در سلسله سند روایات «کامل الزیارات» قرار گرفته اند، و از آنجا که این قولویه، در مقدمه این کتاب، همه راویان این کتاب را ثقه، معرفی کرده است، می توان برای این افراد، درجه ای از وثاقت قائل شد. در بین این روایات، اکثر روایات از نوع احادیث معنعن هستند، که شامل احادیث صحیح، حسن و موثق می باشند. لیکن در برابر دیدگاه امامیه، دانشوران اهل سنت معتزله و اشاعره با یک نگرش متفاوت از تعریف و ماهیت امامت و امام و شرایط

آن معتقدند: امامت منصبی انتخابی (نه الهی) است و عدالت (نه عصمت) شرط احراز آن است.

۲-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق:

اهمیت بحث در این پایان نامه از آن جهت است که، روایاتی که در آن به عصمت معصومین (ع) تصریح شده، با روایاتی که در آنها به عدم عصمت معصومین (ع) تصریح شده در تعارض هستند، که با بررسی متنی، سندی روایات دال بر عصمت معصومین (ع) و روایات دال بر عدم عصمت معصومین (ع) اثبات خواهیم کرد که عصمت معصومین، نص آیات و روایات است، و روایات دال بر عدم عصمت، بیشتر جنبه تعلیمی و تربیتی یا چیزی جز ترک اولی نمی باشد.

۳-۱ اهداف پژوهش:

۱. بررسی معنا و حقیقت عصمت
۲. بررسی روایات دال بر عصمت معصومین (علیهم السلام)
۳. بررسی روایات دال بر عدم عصمت معصومین (علیهم السلام)
۴. بررسی تعارض اخبار پیرامون عصمت معصومین (علیهم السلام)

۴-۱ سؤالات تحقیق:

۱. روایات دال بر عصمت معصومین تا چه حدی عصمت معصومین (ع) را اثبات می کند؟
۲. مفاد روایات ناظر بر عدم عصمت معصومین (علیهم السلام) چیست؟
۳. چگونه می توان تعارض بین دو دسته از روایات را حل نمود؟

۵-۱ فرضیه:

۱. این دسته از روایات، ناظر بر این است که معصومین (ع)، برگزیدگان و مصون از لغزش ها، و دارای منابع علم و حکمت و به سرانجام رسانندگان امر هدایت بندگان، از طرف خداوند هستند.
۲. این دسته از روایات ناظر بر این است که معصومین (ع) به گناهان خود اعتراف و استغفار و طلب عفو کرده اند، ای بسا خود را خطا کار معرفی کرده اند.
۳. از آنجا که خداوند، معصومین (ع) را با توجه به آیه ۳۳ سوره احزاب، با اراده تکوینی خود از رجس (ظاهری و باطنی)، مطهر کرده، به حکم روایات دال بر عصمت، باید گفت که اقرار معصومین

در گفته های خود یا با این هدف بوده که ما بدون لطف خدا چیزی از خود نداریم، یا به درجاتی رسیده اند که کارهای مباح دیگران را برای خود همیشه جایز نمی دانند، یا چیزی جز ترک اولی محسوب نمی شود.

۱-۶ امام از دیدگاه لغت شناسان:

لغت نویسان ریشه واژه «امام» را از «ام» به معنای «اصل، پایه و قصد کردن» یاد کرده، و چند معنا برای «امام» بر شمرده اند که عبارت است از: پیشوا، پیشرو، سرپرست، دلیل، راهنما، طناب و چوبی که در ساختمان به کار برده می شود تا پایه های آن به صورت برابر قرار گیرد، نیز نشانه ای که سپاهیان لشکر به دنبال آن حرکت می کنند (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ماده ام؛ زبیدی، ۱۴۱۴ق، ماده ام؛ راغب، ۱۳۶۲ش، ماده ام؛ دهخدا، ۱۳۷۳ش، ماده ام).

ناگفته نماند که واژه امام دارای اشتراک وصفی است، یعنی هم درباره افراد شرور و هم درباره افراد مثبت و متعالی به کار برده می شود. راغب در مفردات نوشته است: «الامام المؤمن به انسانا کان یقتدی بقوله او فعله او کتابا او غیر ذلک، محققا کان او مبطلا و جمعه ائمه؛ امام به کسی گفته می شود که پیش رو قرار گرفته است، خواه از افراد انسانی باشد که دیگران به گفته یا عملش اقتدا نموده اند یا نوشته ای که پیش رو قرار دارد یا غیر آن باشد، و فرقی ندارد که امام حق گرا یا باطل گرا باشد و جمع آن «ائمه» است (راغب، ۱۳۶۲ش، ماده ام).

۱-۷ معنی اصطلاح امام:

در اصطلاح و به خصوص با توجه به نگرش عالمان شیعه، امام و امامت، تعریف خاص پیدا می کند و سابقه تاریخی آن، به زمانی باز می گردد که آخرین پیامبر الهی چشم از جهان فرو بست. عده ای از مهاجرین و انصار در مکانی به نام سقیفه بنی ساعده گرد آمده و در اندیشه تعیین خلیفه برای اداره امور امت بر آمدند؛ در آن گرد همایی کسی از خاندان رسالت به دلیل دل مشغولی آنان به مسأله خاک سپاری رسول اکرم (ص) حضور نداشت و علاوه بر آن، کسی از نزدیک ترین یاران پیامبر بزرگوار در آن جلسه شرکت نداشتند و یا دعوت به شرکت در آن گرد همایی نشدند. باری، در اجتماع سقیفه بنی ساعده بعد از گفتگوها و شور و مشورت ها همراه با اختلاف دیدگاه میان افراد و پاره ای از بزرگان مهاجر و انصار، این نتیجه رقم خورد که ابوبکر بن ابی قحافه از گروه مهاجران به عنوان خلیفه و

جانشین رسول خدا (ص) انتخاب گردید و امامت امت اسلامی بر دوش وی نهاده شد (طبری، ۱۴۱۲ق، ۳۱/۲).

اما آیا قصه انتخاب خلیفه مسلمین به همین سادگی و راحتی به پایان رسید؟ تاریخ نگاران به ما جواب منفی داده و نوشته اند: خاندان بنی هاشم و پیشگام آنان حضرت علی (ع) و دخت بزرگوار رسول اکرم (ص)، حضرت زهرا (س) و عده ای از صحابی نامدار و با سابقه مانند سلمان فارسی، مقداد، ابوذر غفاری و ... فریاد اعتراض به انتخاب ابوبکر بلند کردند (همان، ۴۵۵)، با این توصیف چگونه می توان ادعای اجماع و اتفاق در انتخاب خلیفه نمود، در حالی که نزدیک ترین افراد به پیامبر اسلام از خاندان و یارانش در این انتخاب شرکت داده نشدند و حق رأی نداشتند؟ این چگونه اجماعی است که بی حضور این جماعت سرشناس حاصل می شود؟ قرن هاست این پرسش و همانند آن پیش روی خردمندان و اندیشمندان و پژوهش گرانی که به دور از تعصبات ناروای فرقه ای به تحقیق و جستجو می پردازد، قرار دارد ولیکن بی پاسخ مانده است.

باری، هسته اولیه معترضان به انتخاب ابوبکر به عنوان خلیفه مسلمانان با گروهی به نام شیعه بسته شد و از آن تاریخ به کسانی که معتقدند: امامت امت بعد از دوره رسالت (از ناحیه خداوند متعال و به دست پیامبر اسلام) بر دوش امیر مؤمنان علی (ع) نهاده شده است، شیعه گفته می شود. این باور ریشه دار و پایدار اولین تعریف از مفهوم امامت در اندیشه شیعه را نشان می دهد؛ ولیکن با عبور از این تاریخ و پیدایش جریان های مختلف فکری، ایده های تازه ای در بستر جامعه مسلمانان به وجود آمد و دایره مفهوم امام و امامت به قانون قبض و بسط دچار گردید و هر فرقه و مسلک، برداشتی خاص از این مفهوم ارائه داد و نتیجه آن، پدیداری مذاهبی با نام های مختلف بود.

امروز اغلب این مذاهب در صحنه جامعه اسلامی حضور ندارند؛ ولی پاره ای از آن ها باقی مانده و دارای پیروانی بسیار یا اندک در سراسر جهان اند؛ از مذاهب شیعه سه جریان فکری و فرقه ای (امامیه، زیدیه، اسماعیلیه) وجود دارد که تعریف آن ها از امام و امامت با آن که در نقطه هایی اشتراک دارند، متفاوت است (عظیمی فر، ۱۳۸۹ش، ۳۲).

۸-۱ ضرورت امامت:

آیا اصولاً وجود امام و رهبر در جامعه بشری ضرورت دارد یا خیر؟ آیا ضرورت شرعی دارد یا عقلی؟ آیا بر خداوند نصب امام واجب است و یا انتصاب آن بر انسان ها واجب است؟ آیا نصب امام انتخابی است یا انتصابی؟

دانشمندان امامیه معتقدند: بشر همیشه نیاز به امام و رهبر دارد و این ضرورت عقلی است و بر خداوند واجب است که شخصی را به عنوان امام و رهبر نصب کند و مسأله انتصابی است؛ نه انتخابی و یکی از استدلال‌ها ما این است که: نصب امام در جامعه، لطف است (صغری)، و لطف بر خدا واجب است (کبری)، پس نصب امام بر خدا واجب است (نتیجه)، هر کسی که اهل مطالعه باشد و تجربه سیاسی داشته باشد، می‌داند که هرگاه جامعه دارای رهبری شایسته باشد و او راهنمای مردم باشد و جلو ستمگران را بگیرد، سرکشان و متجاوزان به حریم دیگران را سر جای خود بنشانند، داد مظلوم از ظالم باز ستاند، عدالت اجتماعی را برقرار سازد، حدود الهی را اجرا کند، با متخلف برخورد قاطع داشته باشد، مردم را به اطاعت خدا دعوت کند و از نافرمانی حق بر حذر دارد و ... یقیناً چنین جامعه‌ای به اطاعت نزدیک و از معصیت دور خواهد بود و معنای لطف هم همین است (حلی، ۱۳۷۸ش، ۴۰۳).

۹-۱ امامت از دیدگاه متکلمین امامیه:

علامه حلی به عنوان متکلم شیعی می‌گوید: «الامامه ریاسه عامه فی امور الدین و الدنیا لشخص من الاشخاص نیابه عنی النبی (ص)؛ امامت عبارت است از یک ریاست و اولی بالتصرف بودن در جمیع شؤون دین و دنیای مردم اعم از بیان احکام، اجرای حدود، اداره جامعه، ایجاد عدالت اجتماعی، جنگ و صلح و ...، برای شخص معینی از انسان‌ها به عنوان نیابت و جانشینی از پیامبر (ص) (همان، ۴۰۴).

۱۰-۱ عصمت از دیدگاه لغت شناسان:

عصمت از کلید واژه‌های ریشه دار در ادبیات بیانی و فرهنگ دینی مسلمانان به شمار می‌رود. این واژه با دیگر هم ریشه‌های اسمی وصفی خود ۱۳ بار در آیات قرآن کریم به کار رفته است. عالمان لغت‌دان و زبان شناس، عصمت را اسم مصدر از ریشه «عصم» به معنای «نگه داشتن» و «باز داشتن» از چیزی که زیان می‌رساند» تعریف کرده‌اند (ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ماده عصم؛ راغب، ۱۳۶۲ش، ماده عصم؛ زبیدی، ۱۴۱۴ق، ماده عصم؛ مصطفوی، ۱۳۶۰ش، ماده عصم)، از این رو گاه به وسیله و ابزاری که سبب نگهداری انسان از فرو افتادن و به هلاکت رسیدن باشد، «عصام» گفته می‌شود. در لغت نامه دهخدا نیز عصمت به معنای پاک دامنی و نا آلودگی به گناه، نگه داری نفس از گناه، و باز داشتن خود از گناه آمده است (دهخدا، ۱۳۷۳ش، ماده عصم).

از آن چه یاد گردید، روشن می‌شود که در آیات قرآن کریم و اغلب اخبار اسلامی، مراد از لفظ «عصمت»، همان معنای بر گرفته از ریشه آن یعنی «نگه داشتن» و «باز داشتن» می‌باشد؛ از این رو

توصیف آن به پاکی و نا آلودگی به گناه و طهارت جان از هر آن چه بد و ناپسند در شرع و عرف گفته شده، از لوازم معنایی عصمت تلقی می گردد.

۱-۱۱ عصمت در اصطلاح:

در اصطلاح دینی مسلمانان، عصمت به مصونیت خاصی اطلاق می شود و آن، مصونیت پیامبران(ع) و امامان(ع) در مقابل گناه و یا خطاست. در این باره، نظرات گوناگونی از سوی اندیشمندان اسلامی ارائه شده است. فرقه های مختلف کلامی، متناسب با اصول پذیرفته شده مکتب خویش، برداشت خاصی از مقام عصمت داشته اند، که اینک به مهم ترین نظراتی که در این باب ارائه شده است، پرداخته می شود:

الف) لطف الهی: عده ای، این مقام معنوی را به لطف خاص الهی در حق معصومین تفسیر کرده اند، ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه می گوید: قال اصحابنا: العصمه لطف یمتنع المکلف عند فعله من القبیح اختیاراً؛ عصمت، لطف الهی است که وقتی در حق کسی انجام گیرد، با اختیار خویش از انجام کارهای ناپسند دوری می گزیند (ابن ابی الحدید، ۱۳۸۷ق، ۹/۷).

هم چنین فاضل مقداد، از متکلمین امامیه، در تعریف عصمت می گوید: الحق ان العصمه عباره عن لطف یفعله الله بالمکلف بحيث لا یكون له داع الی ترک الطاعه و لا الی فعل المعیه مع قدرته علی ذلك؛ حق این است که عصمت، لطفی است که خداوند نسبت به مکلف انجام می دهد؛ به نحوی که دیگر، انگیزه ای برای ترک اطاعت و یا انجام معصیت در او نیست؛ هر چند توان انجام آنها را دارد (سیوری، ۱۴۰۵ق، ۳۰۱).

ب) عدم آفرینش گناه: از آنجایی که اشاعره آفرینش تمامی افعال را بدون واسطه به خداوند نسبت می دهند، پاره ای از آنها، عصمت را به پرهیز خداوند از آفرینش افعال قبیح و زشت در معصومین تفسیر کرده اند (جرجانی، ۱۳۷۰ش، ۲۸۰/۸)، صاحب مواقف در این مورد می گوید: «و هی حقیقه العصمه عندنا ان لا یخلق الله فیهم ذنبا»، آشکار است که این گونه تفسیری از عصمت، به جبری بودن آن می انجامد؛ از این روی، بعضی دیگر از اشاعره قید «مع بقاء قدرته و اختیاره» (تفتازانی، ۱۴۲۲ق، ۹۹/۴) را به این تعریف افزوده اند، تا خود را از مفاسدی که جبری بودن عصمت در پی دارد، برهانند.

ج) توانایی بر اطاعت: پاره ای دیگر از اشاعره، عصمت را به «خلق قدره الطاعه» تفسیر کرده اند؛ یعنی این که خداوند در معصومین فقط قدرت اطاعت را قرار داده است، اما توان بر انجام معاصی ندارند؛ بر خلاف غیر ایشان که هم قدرت بر معصیت دارند و هم توانایی بر طاعت، البته این تعریف مبتنی بر آن است که بتوانیم «توانایی بر انجام کار و ناتوانی آن» را قدرت بنامیم که بر خلاف معنای

مشهور و اصطلاحی قدرت است؛ زیرا قدرت در اصطلاح، همانند معنای عرفی آن، به معنای توانایی بر انجام و ترک می باشد (همان، ۳۱۲).

د) ملکه نفسانی: مشهور فلاسفه و پاره ای از متکلمان در توضیح عصمت گفته اند: عصمت، ملکه و صفت راسخه ای است نفسانی که انسان دارای آن را از گناهان باز می دارد؛ هر چند که قدرت بر انجام گناه را از او سلب نمی کند (معرفت، ۱۳۷۴ش، ۱۹).

پیدااست که تعاریف پیش گفته، تنها متوجه عصمت از گناهان است، در حالی که حوزه و قلمرو عصمت، بسی گسترده تر از این می باشد. نکته دیگر این که، با توجه به پیامدهای منفی جبری انگاشتن عصمت، هر گونه تفسیر و تبیینی از آن، که منشأ این مقام معنوی را در امور غیر اختیاری جستجو کند، باطل است، از این روی بطلان تعاریف اشاعره از عصمت انبیاء، روشن می گردد؛ زیرا که نسبت دادن آفرینش افعال انسان ها به خداوند و سلب هر گونه فاعلیتی از انسان ولو در پرتو فاعلیت الهی، معنایی جز جبر ندارد (مظفر، ۱۳۹۸ق، ۵۵۲/۱-۴۳۲؛ سبحانی، ۱۴۱۱ق، ۱۶۷/۲-۱۱۳)، به علاوه، افزودن قیودی هم چون «مع بقاء قدرته و اختیاره» وصله ای نا همگون است، که نه تنها مشکلی را حل نمی کند، بلکه بر ابهام آن می افزاید؛ به عبارت دیگر، لازمه آن، تناقض میان صدر و ذیل تعریف خواهد بود.

۱-۱۲ عصمت از نظر اندیشمندان معاصر:

شماری از صاحبان اندیشه چون علامه سید محمد حسین طباطبایی و شاگردان وی بر این باورند که: عصمت، پدیداری حالتی توانمند در انسان است که وی را از انجام کار گناه آلود، خطا و اشتباه باز می دارد (سبحانی، ۱۴۱۱ق، ۲۸۸/۴؛ جوادی آملی، ۱۳۸۱ش، ۱۹۷؛ مصباح یزدی، ۱۳۷۶ش، ۱۹۹؛ طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ۱۳۸/۲).

علامه طباطبایی در این باره نوشته است: عصمت، بنا بر آنچه گروهی از دین شناسان گفته اند؛ همان قدرت و نیرویی است که انسان را از انجام دادن کار خطا باز می دارد و از کار معصیت و گناه آلود روی گردان می کند، و این نیروی باز دارنده در انسان در انجام دادن یا رها کردن یک کار نقش آفرین نیست؛ بلکه سر چشمه این نیرو، درونی است، و از آن، فعل و کار آدمی صادر می شود، پس در پیامبر(ص) و امام معصوم(ع) یک توان و نیروی درونی و پنهان وجود دارد که سبب می شود؛ تا معصوم کارهایش را در طاعت و فرمان برداری از دستورات خدای متعال و دوری از نافرمانی وی جل جلاله صادر کند (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ۴۰۴/۲).